

İKİ HALKIN ORTAK HAFIZASI AÇISINDAN MUHTAR AVEZOV İLE MEMDUH ŞEVKET ESENDAL'IN HİKÂYELERİNDE BETİMLENEN TOPLUMSAL TEMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

IKKI XALQ MUSHTARAK XOTIRASI NUQTAI NAZARIDAN MUXTOR AVEZOV VA MEMDUH SHEVKET ESENDAL HIKOYALARIDA TASVIRLANGAN IJTIMOIIY MAVZULARNI QIYOSIIY O'RGANISH

Dr. Yerlan ZHIYENBAYEV*

* Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Filolojisi
Bölümü Öğretim Üyesi. Türkistan / Kazakistan. Eposta: yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

Elzada BEIBIT**

** Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yabancı diller: İngilizce ve Türkçe
Ana Bilim Dalı. Türkistan / Kazakistan. Eposta: elzadebeybit@gmail.com

Özet. Edebiyat eserlerinin toplumsal ve kültürel hafıza mekanizmaları olma niteliğinden hareket eden bu çalışmada, iki farklı coğrafyadaki sosyo-politik benzerliklerin edebi metinler üzerinden incelenmesi, Kazak ve Türk halklarının ortak hafızasını ve değer dünyasını anlamlandırmak bakımından büyük bir akademik öneme sahiptir. “İki Halkın Ortak Hafızası açısından Muhtar Avezov ile Memduh Şevket Esendal’ın Hikâyelerinde Betimlenen Toplumsal Temaların Karşılaştırılması” adlı çalışmanın temel amacı; 20. yüzyılın başlarında modernleşme sancıları çeken iki toplumun öncü hikâyecileri olan Muhtar Avezov ve Memduh Şevket Esendal’ın toplumsal temalı eserlerini karşılaştırmalı edebiyat bilimi ilkeleri doğrultusunda incelemek, bu eserlerdeki ortak ve özgün yönleri tespit etmektir. Araştırma, her iki yazarın yalnızca toplumsal temaları ihtiva eden hikâyeleri ile sınırlandırılmıştır. Yazarların biyografik dökümlerinden ziyade; dönemin siyasi-sosyal atmosferinin hikâyelerdeki yansımaları, olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân, zaman, dil-anlatım özellikleri ve zihniyet unsurları kapsam dahiline alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi metodolojisi kullanılmıştır. Hikâyelerin yapısal ve tematik çözümlemesinde, Türk edebiyat kuramında kabul görmüş Şerif Aktaş’ın metin tahlili ilkeleri ile Nurullah Çetin’in roman çözümleme metotlarından yararlanılmıştır. İnceleme neticesinde her iki yazarın da eserlerinde eğitim, cehalet, sosyal adaletsizlik, yoksulluk ve kadın hakları gibi ortak tematik izlekleri stratejik bir hassasiyetle işledikleri saptanmıştır. Yapılan tahlil sonuçlarına göre; Memduh Şevket Esendal geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet bürokrasisi içindeki sıradan insanları, sade, süssüz günlük konuşma dili ve ironik-iyimser bir zihniyetle dar mekânlarda (kahvehane, oda vb.) kurgulamıştır. Buna karşın Muhtar Avezov, eski Kazak toplumunun geleneksel ve feodal yapısı altında ezilen yetim ve dul gibi savunmasız karakterlerin dramını; trajik, karamsar bir atmosfer, derin psikolojik tahliller, destansı anlatım unsurları ve uçsuz bucaksız Kazak bozkırının sert tabiat tasvirleriyle yansıtmıştır. Sonuç olarak her iki sanatçının da yaşadıkları dönemin sosyal meselelerine ayna tutarak kendi edebiyatlarında toplumsal gerçekçiliğin milli ve yerli öncüleri oldukları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhtar Avezov, Memduh Şevket Esendal, Karşılaştırmalı Edebiyat, Toplumsal Temalar, Metin Tahlili, Kültürel Hafıza.

Annotatsiya

Adabiy asarlarning ijtimoiy va madaniy xotira mexanizmlari sifatidagi xususiyatidan kelib chiqqan holda, ushbu tadqiqotda ikki xil geografiyadagi ijtimoiy-siyosiy o'xshashliklarning badiiy matnlar orqali o'rganilishi qozoq va turk xalqlarining mushtarak xotirasi hamda qadriyatlar dunyosini anglash nuqtai nazaridan katta akademik ahamiyatga ega. "Ikki xalq mushtarak xotirasi nuqtai nazaridan Muxtor Avezov va Memduh Shevket Esendal hikoyalarida tasvirlangan ijtimoiy mavzularni qiyosiy o'rganish" deb nomlangan tadqiqotning asosiy maqsadi; XX asr boshlarida modernizatsiya jarayonlarining og'riqli kechishini boshdan kechirgan ikki jamiyatning yetuk hikoyanavislari — Muxtor Avezov va Memduh Shevket Esendalning ijtimoiy mavzudagi asarlarini qiyosiy adabiyotshunoslik tamoyillari asosida tahlil qilish, ushbu asarlardagi mushtarak va o'ziga xos jihatlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot har ikki yozuvchining faqat ijtimoiy mavzularni qamrab olgan hikoyalari bilan cheklangan. Yozuvchilarning biografik ma'lumotlaridan ko'ra; davrning siyosiy-ijtimoiy muhitining hikoyalardagi aks etishi, voqealar rivoji, personajlar tizimi, makon, zamon, til-uslub xususiyatlari va tafakkur unsurlari tadqiqot doirasiga kiritilgan. Ishda sifatli tadqiqot usullaridan hujjatli tahlil metodlari va qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasidan foydalanilgan. Hikoyalarning tarkibiy va tematik tahlilida turk adabiyotshunosligida qabul qilingan Sherif Aktashning matn tahlili tamoyillari hamda Nurulloh Chetinning roman tahlili metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijasida har ikki yozuvchi ham o'z asarlarida ta'lim, jaholat, ijtimoiy adolatsizlik, kambag'allik va xotin-qizlar huquqlari kabi mushtarak mavzularni strategik sezgirlik bilan yoritganliklari aniqlandi. O'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra; Memduh Shevket Esendal kechki Usmonli va ilk Jumhuriyat byurokratiyasi ichidagi oddiy insonlarni sodda, bezaksiz kundalik so'zlashuv tili hamda ironik-optimistik qarash bilan tor makonlarda (qahvaxona, xona va h.k.) gavdalandirgan. Bunga qarama-qarshi o'laroq, Muxtor Avezov eski qozoq jamiyatining an'anaviy va feodal tuzumi ostida ezilgan yetim va bevalar kabi himoyasiz qahramonlar dramasini; fojiali, tushkun muhit, chuqur psixologik tahlillar, dostonnavislik unsurlari va behudud qozoq dashtining qahraton tabiat tasvirlari bilan aks ettirgan. Xulosa qilib aytganda, har ikki san'atkor ham o'zlari yashagan davrning ijtimoiy masalalariga ko'zgu tutib, o'z adabiyotlarida ijtimoiy realizmning milliy va mahalliy peshqadamlari bo'lganliklari o'rta qo'yildi.

Kalit so'zlar: Muxtor Avezov, Memduh Shevket Esendal, qiyosiy adabiyotshunoslik, ijtimoiy mavzular, matn tahlili, madaniy xotira.

GIRIŞ

Edebiyat eserleri, kaleme alindıkları dönemin toplumsal, siyasi ve kültürel yapısını somutlaştıran en önemli kültürel hafıza mekanizmalarından biridir. Kazak edebiyatının dehalarından Muhtar Avezov ile Türk edebiyatının öncü hikâyecilerinden Memduh Şevket Esendal, yirminci yüzyılın başlarında kendi toplumlarının geçirdiği köklü değişimlere ve modernleşme sancılarına tanıklık etmiş iki büyük yazardır. Her iki yazar da eserlerinde halkın karşı karşıya kaldığı sorunları edebi birer ayna vasıtasıyla günümüze taşımıştır. Bu bağlamda, iki farklı coğrafyada eş zamanlı veya benzer tarihsel süreçlerde ortaya çıkan toplumsal meselelerin edebi metinler üzerinden incelenmesi, Kazak ve Türk halklarının ortak hafızasını, sosyo-politik benzerliklerini ve ahlaki değer dünyasını anlamak bakımından büyük bir akademik öneme sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı, Muhtar Avezov ile Memduh Şevket Esendal'ın toplumsal temalı hikâyelerini karşılaştırmalı edebiyat bilimi ilkeleri doğrultusunda ele almaktır. Yazarların hikâyelerinde betimledikleri sosyal meseleleri, bu meselelerin yapısal unsurlarla (kişi, zaman,

mekân) olan bağını ve eserlerin arka planındaki zihniyeti ortaya koyarak iki halkın edebi mirası arasındaki ortak ve özgün yönleri tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırma, Muhtar Avezov⁸¹ ile Memduh Şevket Esendal⁸²'ın yalnızca toplumsal temaları ihtiva eden hikâyeleri ile sınırlandırılmıştır. Yazarların hayat hikâyeleri veya edebi kişiliklerinin detaylı biyografik dökümünden ziyade, yaşadıkları dönemin siyasi ve sosyal atmosferinin hikâyelerdeki yansımaları kapsam dahiline alınmıştır. Yapısal analiz bazında ise metinler; olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân tasvirleri, zaman algısı, dil-anlatım özellikleri ve dönemin zihniyeti çerçevesinde sınırlandırılarak incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi metodolojisi kullanılmıştır. Seçilen hikâyelerin tahlil edilmesinde ve yapısal unsurlarının çözümlenmesinde, Türk edebiyat kuramında kabul görmüş iki temel kaynaktan yararlanılmıştır:

1. Şerif Aktaş'ın *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili* adlı çalışmasında ortaya koyduğu metin tahlili ilkeleri (Aktaş, 2013).

2. Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemleri* adlı eserinde somutlaştırdığı yapısal ve tematik inceleme metotları (Çetin, 2009).

Hikâyeler öncelikle kendi iç yapılarında mekân, kişi, zaman ve olay örgüsü bağlamında çözümlenmiş; ardından bu yapısal unsurların metnin zihniyetiyle kurduğu organik bağ çözümlenerek tematik bir karşılaştırmaya gidilmiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Zihniyet

Muhtar Avezov ve Memduh Şevket Esendal'ın incelenen hikâyelerinde, sanatkârların yaşadıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi metnin zihniyet dünyasını şekillendiren temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Kuramsal çerçevede Şerif Aktaş'ın da vurguladığı gibi, edebi metnin zihniyeti, eserin üretildiği dönemin sosyal gerçekliği, inançları ve değer hükümleriyle doğrudan ilişkilidir (Aktaş, 2013, s. 37). Bulgular, her iki yazarın da toplumlarının geçiş döneminde yaşadığı kırılmaları, ahlaki çözümleri ve siyasi değişimleri eserlerine birer ayna gibi yansıttığını göstermektedir. Avezov'un öykülerinde Kazak bozkırının kendine has geleneksel, feodal yapısı ve bu yapının getirdiği idari/siyasi baskılar zihniyeti oluştururken; Esendal'ın eserlerinde geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin getirdiği yeni idari düzen, taşra ve şehir bürokrasisi ile sıradan insanların bu yeni düzene uyum sağlama çabaları dikkat çeker. Yazarlar, toplumun aksayan yönlerini ve zihniyet değişimlerini aktarırken didaktik bir üsluptan ziyade, karakterlerin dünyası üzerinden somut bir toplumsal eleştiri mekanizması kurmuşlardır. Bu doğrultuda, metinlerde yer alan ifadeler, her iki yazarın da kendi toplumlarının sosyo-politik gerçekliğine ne derece bağlı kaldığını açıkça kanıtlamaktadır.

Memduh Şevket Esendal: Türk edebiyatında Çehov tarzı durum hikâyeciliğinin temsilcisidir. Sıradan insanların günlük hallerini sade bir üslupla ve kesitsel bir anlatımla ele alır. Ancak Esendal, Çehov'un kötümser ve karanlık dünyasından ayrılarak olaylara sevgi, hoşgörü ve iyimser bir bakış açısıyla yaklaşır (Çetişli, 1991).

⁸¹ Çalışmada Avezov'un *Qorgansızdın küni* adlı hikâye kitabında yer alan eserler incelenmiştir.

⁸² Çalışmada Esendal'ın *Otlakçı*, *Mendil Altında*, *Sahan Külbastısı*, *Bir Kucak Çiçek*, *Veysel Çavuş* adlı hikaye kitapları ele alınmıştır.

Muhtar Avezov: Eserlerinde derin bir psikoloji ve ince bir lirizm hakimdir. Esendal'ın iyimserliğinin aksine, Avezov'un hikâyeleri çoğunlukla trajedilere dayanır ve metinlerinde kötülük, düşmanlık, zulüm gibi ağır temalar hüküm sürer. “Qorgansızdın küni” ve “Cetim” hikâyelerinde görüldüğü üzere, kahramanlar genellikle acınacak durumdadır ve hikâyeler ölüm gibi trajik sonlarla biter.

M. Avezov, “Okıgan azamat” ve “Kinamşil boyjetken” gibi hikâyelerinde eski toplumdan yeni topluma geçiş sürecindeki ahlaki yozlaşmayı, asimilasyon tehdidini ve kültürel çatışmaları eleştirir (Maytanov, 2006). Şehre gidip sözde “kültür öğrenen” ancak ahlaki değerlerini kaybeden gençlerin tutumları üzerinden toplumdaki yozlaşmayı gözler önüne serer.

Her iki yazar da neticede yalnızca olayları anlatmakla kalmamış, kendi insanının hislerine tercüman olarak milli ve yerli bir edebiyat kimliği inşa etmişlerdir.

Yapı (Kişi, Mekân ve Zaman Unsurları)

Hikâyelerin yapısal mimarisi; Nurullah Çetin'in metin çözümleme metodolojisinde belirttiği üzere olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân ve zaman unsurlarının zihniyetle kurduğu organik bağ üzerinden şekillenmektedir (Çetin, 2009). Şahıs kadrosu incelendiğinde, her iki yazarın da odağına “küçük insanı”, yani yoksul halk kitlelerini ve sessiz yığınları aldığı görülmektedir. Avezov'un *Cetim*, *Karalı Sulu*, *Kökserek* ve *Qorgansızdın Küni* gibi hikâyelerinde şahıslar, genellikle feodal yapının veya doğanın sert koşullarının altında ezilen, derin psikolojik trajediler yaşayan yetimler, çaresiz kadınlar ve mağdur bireylerden seçilmiştir.

Metinde tahlil edilen Muhtar Avezov hikâyeleri üzerinden karakterlerin detaylı yapısı şu şekildedir:

Tablo 1.

Muhtar Avezov'un Hikâyelerindeki Karakterler ve Özellikleri

Hikâye Adı	Ana Karakterler	Karakterlerin Özellikleri ve Toplumsal İşlevi
Cetim	Kasım, İsa, Kadişa	Kasım: 10 yaşlarında, anne ve babasını kaybetmiş, savunmasız ve ezilen yetim bir çocuktur. Toplumdaki sahipsizliği temsil eder. İsa ve Kadişa: Çocuğun mirasına el koyan, yetim hakkı yiyen, çıkarıcı, iki yüzlü ve zalim akrabalarıdır.
Qorgansızdın küni	Gazize, Akan, Kaltay	Gazize: 12-13 yaşlarında masumiyetin sembolü olan ve trajik bir sonla ölen korumasız, çaresiz bir kızdır. Akan: Çıkarları için sınır tanımayan, zalim, acımasız ve gücünü kötüye kullanan 30 yaşlarında zengin bir yöneticidir. Kaltay: Akan'ın kötülüklerine yardım eden yandaşıdır.
Karalı sulu	Karagöz, Azimhan, Bolat	Karagöz: 6 yaşında dul kalmış; bağımsız, güzel ve zeki bir kadındır. Toplum baskısı (dul kalmanın getirdiği kısıtlamalar) ile kendi içsel arzuları ve psikolojisi arasında amansız bir savaş veren trajik bir figürdür. Azimhan: Karagöz'ün cesur ve zengin ilk kocasıdır.

Kökserek	Kurmaş, Kökserek (Kurt)	Kurmaş: Doğanın kanunlarına aykırı olarak bir kurt yavrusunu evcilleştirmeye çalışan ve sonunda doğanın acımasız gerçeğiyle (ölümle) yüzleşen çocuktur. Kökserek: İnsan doğasına uymayan, evcilleştirilemeyen ve özgürlüğüne dönen yabani varlığı temsil eder.
Okıgan azamat	Maksut, Kadişa, Jumagul	Maksut: Şehirde eğitim görmüş aydın bir öğretmendir ancak hastalanarak vefat eder. Kadişa: Zengin kızıdır ve vefat eden eşinin ardından çıkarları için başkasıyla evlenir. Jumagul: Maksut'un sözde arkadaşı olan ancak zenginlik için onun duluyla evlenip yetim kızın malına el koyan çıkarıcı ve yozlaşmış karakterdir.
Kınamşıl boyjetken	Gayşa, Gabbas	Gayşa: Kibirlidir ancak çok güzel değildir; toplumla uyumsuz, kendi hevesleri uğruna sürekli erkek değiştiren ve ahlaki değer arayışında kaybolan çelişkili bir genç kadındır. Eski ve yeni toplum arasındaki geçişin olumsuz yansımasıdır. Gabbas: Sorumluluk almaktan kaçan, sadece günübirlik vakit geçiren erkek figürüdür.
Üylenu	Kasım, Jamila, Ospan	Kasım: 40 yaşlarında, evli olmasına rağmen gücünü kullanarak ikinci bir eş almak isteyen zengin bir adamdır. Jamila: 18-19 yaşlarında, zorla evlendirilmeye karşı çıkarak kendi kaderini çizmeye çalışan (Ospan ile kaçan) güzel bir Kazak kızıdır. Ospan: Kasım'ın arkadaşı olmasına rağmen Jamila'ya âşık olup onunla kaçan aydın öğretmendir.

Mekânın Psikolojik Etkisi: Avezov, hikâyelerinde mekân tasvirlerini yalnızca bir arka plan olarak değil, kahramanların ruhsal durumunu ve trajik kaderini yansıtmak için bir araç olarak kullanır. Örneğin, “Qorgansızdın küni” eserinde Arkalık Dağı'nın acımasız kış tasviri veya “Cetim” eserindeki korkutucu orman betimlemeleri, okuyucuyu yaşanacak felaketlere ve karakterin çaresizliğine hazırlar.

Karakter Tercihleri: Avezov'un karakterleri genellikle savunmasız, yoksul ve haksızlığa uğrayan bireylerdir (kimsesiz küçük Kasım, 13 yaşındaki Gaziza, dul kalan Karagöz gibi). Bu karakterler aracılığıyla zenginlerin acımasızlığı, halkın çaresizliği ve sosyal eşitsizlik eleştirilir. Esendal ise küçük burjuva aileleri, bürokratlar, esnaflar ve taşra insanlarını kendi doğallıkları içinde hikâyelerine taşımıştır.

Esendal'da ise karakterler, Çehov tarzı hikâyeciliğin bir gereği olarak günlük yaşamın içinden kopup gelen memurlar, esnaflar ve taşra insanlarıdır (Esendal, 2017).

Tablo 2.**Memduh Şevket Esendal'ın Hikâyelerindeki Karakterler ve Özellikleri**

Hikâye Adı	Karakterler, Tasvirler ve Özellikleri
Rüştiye	Hatıra karakterli bir hikâyedir. Karakter ve çevre tasvirleri, yazarın Çorlu'daki mahalle mektebi ve rüştiye yıllarındaki kendi eğitim ve yaşam deneyimlerinden izler taşır.
Murat Ali	Hikâyedeki bazı bölümler ve karakterler, yazarın Ankara dönemindeki hayatından izler taşımaktadır. Maddi durumları bozuk olan, sıkıntı içinde toplu halde yaşayan, birlikte yemek pişiren ve gelir sağlamak amacıyla hamam işletmeye çalışan İttihatçı karakterlerin yaşam koşullarını yansıtır.
Gurbetten dönerken	Yazarın Tahran'dayken kaleme aldığı bu hikâyede karakterler; seilmeyen bir şehirde tesadüfen tanışılmış, ikiyüzlü ve samimiyetsiz dostlardan oluşur. Hikâyedeki kişiler; manasız, boş sözler söyleyen, sıkıcı, sahte ve anlamsız bir hayat süren özelliklere sahiptir.
Veysel Çavuş	Memduh Şevket Esendal'ın tespit edilebilen ilk hikâyesidir (17 Aralık 1908'de Tanin gazetesinde yayınlanmıştır). <i>Metinde bu hikâyedeki karakterlerin spesifik özelliklerine dair detaylı bilgi verilmemiştir.</i>
Gödeli Mehmet	Halka Doğru mecmuasında (1913) yayınlanmıştır. <i>Metinde karakter özelliklerine dair bir ayrıntı mevcut değildir.</i>
Mülahazat Hânesi	Meslek gazetesinin ilk sayısında (1924) yer alan bir hikâyedir. <i>Metinde karakter tasvirleri yer almamaktadır.</i>
Uğursuzluk	Meslek gazetesinde (1925) yayınlanan, yazarın Tahran Büyükelçiliği'ne atanmadan önceki döneme ait son hikâyesidir. <i>Metinde karakter detaylarına değinilmemiştir.</i>

Yapının en önemli tamamlayıcılarından olan mekân unsuru, Avezov'da uçsuz bucaksız ve acımasız Kazak bozkırı olarak kurgulanırken, bu mekân tasvirleri karakterlerin yalnızlığını ve çaresizliğini pekiştirir. Esendal'da ise mekânlar daha çok taşra kasabaları, ev odaları ve kahvehaneler gibi sıradan insanların sosyal ilişkilerini sınırlayan dar ve yerel alanlardır. Zaman unsuru ise her iki yazarda da kronolojik bir akıştan ziyade, 20. yüzyılın başındaki toplumsal dönüşümün ve siyasi kırılmaların karakterlerin iç dünyasında yarattığı çağrışımlarla ve geçiş dönemi sancılılarıyla uyumlu bir biçimde kurgulanmıştır. Eserlerde yapısal unsurların birbiriyle uyumunu gösteren pasajı, kurgunun tematik arka planı nasıl desteklediğini somutlaştırmaktadır.

Talo 3.**Kişi Unsuru Açısından Genel Karşılaştırma Tablosu**

Karşılaştırma Ölçütü	Muhtar Avezov'un Kişi Unsuru Yaklaşımı	Memduh Şevket Esendal'ın Kişi Unsuru Yaklaşımı
Karakterlerin Seçildiği Zümre	Yoksullar, kimsesizler (yetimler), hakları elinden alınan kadınlar ve bu çaresiz insanlara zulmeden zengin, güçlü karakterler.	Günlük hayattaki sıradan insanlar, taşra halkı, küçük burjuva aileleri.
Karakterlerin Psikolojisi ve Atmosfer	Karakterler genellikle trajik durumlar yaşarlar; hikâyelerde derin psikolojik tahliller, iç çatışmalar, keder, kötülük ve zulüm hâkimdir.	Çehov'un kötümser bakışının aksine; sevgiyle beslenen, hoşgörülle işleyen, iyimser bakış açısıyla örülü sıradan ruh halleri işlenir.
Karakterlerin Toplumsal Temsili	Sosyal adaletsizliğin, eşitsizliğin ve eski-yeni toplum yapısı arasındaki çatışmanın sembolleridir. Fakirlere karşı yapılan adaletsizliklerin ve kadın haklarının kurbanları veya failleridir.	Toplumsal gerçekçiliğin öncüsü olarak, haksızlıklara uğrasalar da bütünüyle yerli ve milli Türk toplumunun sıradan insanlarını temsil ederler.

Tema

Yazarların hikâyelerinde bulgularan ortak tematik izleklerin başında eğitim, cehalet, sosyal adaletsizlik, yoksulluk ve kadın hakları gelmektedir. Eğitim teması hem Kazak hem de Türk toplumunun kalkınmasındaki en hayati unsur olarak iki yazar tarafından da stratejik bir hassasiyetle işlenmiştir. Esendal, eğitimin insan hayatını iyileştiren yapıcı rolüne odaklanırken; Avezov, cehaletin ve eğitimsizliğin bozkır hayatında yol açtığı trajik ve yıkıcı sonuçları, hak gasplarını dramatik bir dille ortaya koymuştur.

Muhtar Avezov ve Memduh Şevket Esendal'ın hikâyelerinde ele aldıkları toplumsal temaların karşılaştırması aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 4.

Tema Karşılaştırması Tablosu

Karşılaştırma Kriteri	Muhtar Avezov	Memduh Şevket Esendal
Ortak Temalar	Ortak halkın eğitimi, fakirlere karşı adaletsizlik ve aile değerleri konularını gündeme getirmiştir.	Eğitimin hayatımızda büyük rolü olduğunu aktarmış, halkın sorunlarını ve haksızlıkları eserlerine taşımıştır.
Hâkim Atmosfer ve Zihniyet	Hikâyelerinde genellikle trajedi, kötülük, düşmanlık ve zulüm hüküm sürer. Olaylar acımasız ve karamsar bir gerçeklikle son bulur.	Çehov'un kötümser bakışının aksine; sevgiyle beslenen, hoşgörüsüyle işleyen ve iyimser bir bakış açısıyla örülü hikâyeler yazar.
Birey ve Toplum Sorunları	Sosyal eşitsizlik, eski Kazak toplumundaki sınıf farkları, fakirlerin ve korumasız insanların zorlu yaşantısı temel odak noktasıdır.	Toplumun her katmanından sıradan insanların günlük hallerini, bürokratik aksaklıkları ve yanlış işleyen sosyal düzeni eleştirir.
Kadın ve Çocuk Meseleleri	Kadın hakları, dul kadınların yaşadığı içsel ve toplumsal dramlar (<i>Karalı sulu</i>), kadınların iradesiz bırakılması ve yetim çocukların çaresizliği (<i>Cetim</i> , <i>Qorgansızdın küni</i>) yoğun bir şekilde işlenir.	Çocuğa yönelik şiddetin ve istismarın menfiliğine dikkat çeker, çocukların duygusal ihtiyaçlarının karşılanmamasını eleştirir (<i>Seni Kahve Paklar</i>).
Doğa ve Çevre İlişkisi	Doğanın tasviri ile insanın iç dünyası bütünleştirilir; insan ile doğa arasındaki çatışma ve yaşama mücadelesi (<i>Kökserek</i>) derin bir felsefeyle sunulur.	Taşra kasabası, hastane işleyişi (<i>Celile</i>) gibi daha çok kurumsal veya gündelik sosyal yaşam alanlarındaki insan ilişkileri ve pratik çözümler mercek altına alınır.
Gelenek ve Değişim	Eski geleneklerin birey üzerindeki yıkıcı etkisi ve Rus çarının düşüşü gibi siyasi/sosyal değişimlerin Kazak halkı ve gençliği üzerindeki yansımaları anlatılır.	Toplumsal gerçekçiliğin öncüsü olarak, toplumun geçirdiği değişimleri kendi insanının hislerine tercüman olarak, tamamen yerli ve milli bir kimlikle anlatır.

Sosyal adaletsizlik ve yoksulluk temaları çerçevesinde ise kimsesizlerin, fakir köylülerin ve nüfuzlu kimseler karşısında çaresiz kalan halkın çektiği acılar derinlemesine deşilmiştir. Özellikle kadın hakları ve kadının toplum içindeki mağduriyeti teması, her iki halkın ortak hafızasındaki en belirgin yaralardan biri olarak hikâyelerde yer bulur. Yazarların bu temaları ele alırken takındıkları eleştirel tutum, metinlerdeki can alıcı ifadelerle ve kahramanların diyaloglarıyla okuyucuya doğrudan aktarılmaktadır.

Muhtar Avezov ve Memduh Şevket Esendal, yaratıcı faaliyetlerine 20. yüzyılın başlarında, sırasıyla Kazakistan ve Türkiye’de toplumsal değişimlerin başladığı dönemlerde adım atmışlardır.

Her iki yazar da bu zorlu değişim süreçlerinin sıradan insanlar üzerindeki etkilerini ele almış; eserlerinde halkın eğitimi, fakirlere karşı yapılan adaletsizlikler, kadın hakları ve aile değerleri gibi sosyal sorunları gündeme getirmişlerdir.

İki yazar da yaşadıkları dönemin sosyal meselelerine ayna tutarak kendi edebiyatlarında toplumsal gerçekçiliğin öncüleri olmuşlardır.

Dil ve Anlatım

Anlatım özellikleri ve dil işçiliği bakımından Muhtar Avezov ile Memduh Şevket Esendal, kendi ulusal edebiyatlarında çığır açıcı üslup özellikleri sergilemişlerdir. Memduh Şevket Esendal, Türk edebiyatında sade, süssüz ve yapmacılıktan uzak bir dilin öncüsü olmuş; günlük konuşma dilinin imkânlarını, deyimleri ve halk deyişlerini hikâyelerine taşıyarak yerli bir gerçekçilik yakalamıştır. Esendal’ın bu yalın üslubu, toplumsal eleştirilerini mizahi ve hafif ironik bir tonla sunmasını kolaylaştırmıştır. Muhtar Avezov ise erken dönem hikâyelerinden itibaren Kazak Türkçesinin zengin söz varlığını, bozkır kültürünün metaforlarını ve destansı anlatım geleneğini modern hikâye tekniğiyle birleştirmiştir. Avezov’un dil ve anlatımındaki en belirgin bulgu, trajik olayları tasvir ederken kullandığı yüksek betimleme gücü ve karakterlerin ruhsal durumlarını yansıtan derin psikolojik tahlillerdir. Her iki yazarın dil anlayışındaki bu özgünlük, metin düzeyinde incelendiğinde kendisini açıkça göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“İki Halkın Ortak Hafızası açısından Muhtar Avezov ile Memduh Şevket Esendal’ın Hikâyelerinde Betimlenen Toplumsal Temaların Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 20. yüzyılın başında Kazak ve Türk toplumlarının yaşadığı sosyo-politik dönüşümlerin, iki büyük edebiyatçı tarafından edebi metinlere nasıl yansıtıldığını ortaya koymuştur. Araştırma neticesinde ulaşılan temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Her iki yazarın da eğitim, cehaletle mücadele, sosyal adaletsizlik, yoksulluk ve kadın hakları gibi konuları, kendi toplumlarının kalkınması için hayati temalar olarak belirledikleri görülmüştür.

Esendal, Çehov tarzı durum hikâyeciliğini sevgi ve iyimserlik ekseninde, sade bir dille işlerken; Avezov, Kazak bozkırının feodal yapısı altında ezilen bireylerin trajedisini, derin psikolojik tahliller ve destansı bir anlatımla kurgulamıştır.

Avezov’da uçsuz bucaksız bozkır, karakterlerin çaresizliğini pekiştiren bir dram unsuru olarak işlenirken; Esendal’da kahvehane ve ev gibi dar mekânlar, sıradan insanın günlük yaşamındaki bürokratik ve toplumsal aksaklıkları yansıtmak için tercih edilmiştir.

Sonuç olarak, her iki yazarın da yaşadıkları dönemin sosyal meselelerine ayna tutarak, kendi ulusal edebiyatlarında toplumsal gerçekçiliğin öncüleri oldukları ve halklarının “ortak hafızasını” edebi metinler üzerinden ebedileştirdikleri tespit edilmiştir.

Öneriler. Bu çalışma doğrultusunda, karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılacak sonraki akademik çalışmalar için şu öneriler sunulmaktadır:

Bu araştırma hikâye türüyle sınırlandırılmıştır. Gelecek çalışmalarda, Avezov ve Esendal'ın roman veya tiyatro eserleri de karşılaştırmalı bir perspektifle incelenerek, toplumsal temaların diğer türlerdeki yansımaları analiz edilebilir.

İki yazarın eserlerinde işlenen “modernleşme sancıları”, Türk dünyası edebiyatlarının genel bir karakteristiği olarak ele alınabilir. Bu bağlamda, diğer Türk cumhuriyetlerinden yazarların da dahil edileceği daha kapsamlı bir “Türk Dünyası Edebiyatında Toplumsal Gerçekçilik” projesi geliştirilebilir.

Çalışmada öne çıkan “eğitim ve cehalet” teması, dönemin eğitim politikalarının edebi metinlerdeki iz düşümlerini anlamak adına, sosyolojik bir perspektifle bağımsız bir makale konusu haline getirilebilir.

Kaynaklar

1. Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyatı Yayınları.
2. Avezov, M. (2002). *Qorgansızdın küni*. Almatı: Atamura.
3. Maytanov B.M. (2006). *M. Avezov jane bolmistı sezinu men saralau*. Almatı: M.Avezov atındagı Adebiet jane öner institutı.
4. Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
5. Çetişli, İ. (1991). *Memduh Şevket Esendal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
6. Esendal, M. Ş. (2017). *Otlakçı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
7. Esendal, M. Ş. (2018). *Mendil Altında*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
8. Esendal, M. Ş. (2008). *Sahan Külbastısı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
9. Esendal, M. Ş. (2017). *Bir Kucak Çiçek*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
10. Esendal, M. Ş. (2007). *Veysel Çavuş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.